ENEOLITICKÉ NÁLEZY Z LOKALITY NIŽNÁ MYŠĽA, POLOHA VÁRHEGY¹

EVA HORVÁTHOVÁ – DÁRIUS GAŠAJ

Eneolithic Finds from the Locality of Nižná Myšľa, Várhegy Site. The paper focuses on evaluation of pottery fragments from the Middle Eneolithic from Nižná Myšľa, Várhegy site (Košice-okolie district). They were discovered in the area of settlement I of the Otomani-Füzesabony cultural complex (OFCC), in trenches I–III/2018, in the mixed bottom layer of weathered loess. In the evaluated assemblage, finds of the Boleráz decorative style or the Boleráz-early classical style of the Baden cultural complex (BCC) typical of the interface of stages Baden I/II prevail. Fragments of a bowl whose atypically everted rim and decoration cannot be identified with the Boleráz or Baden pottery styles are evaluated as a foreign cultural element. Profile of the rim of the preserved vessel fragment is similar to the Coțofeni culture pottery, whose development reflects also other intercultural features. Some of them, such as the identification-decorative code of corded ornaments, can be derived from the genesis of the Pit Grave culture's population. Torsos of pottery products with features of the Coțofeni and Pit Grave cultures have been identified in the Slovak territory of the Upper Tisza region at several localities dated to the Middle Eneolithic. It is probably not a result of an accidental phenomenon that similar pottery finds come mainly from the southern regions of the studied territory.

Keywords: Košice-okolie district, exposed promontory site, systematic excavations, Middle Eneolithic, Boleráz-early classical horizon of the Baden cultural complex, Coțofeni culture.

ÚVOD

V roku 2018 pokračovalo Východoslovenské múzeum v Košiciach vo výskume opevneného sídliskového areálu osady I zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli, v polohe Várhegy (1900–1400 BC). Počas tej istej výskumnej sezóny boli na ploche výskumu, na úrovni rozhrania sídliskového horizontu otomansko-füzesabonského kultúrneho komplexu (ďalej OFKK) a spodnej premiešanej vrstvy zvetranej spraše, po prvýkrát objavené aj staršie keramické fragmenty, ktoré možno na časovej osi vývoja osídlenia polohy datovať o necelé dve milénia skôr, do ranného obdobia stredného eneolitu, teda do časového úseku okolo polovice IV. tisícročia BC.

Novoobjavené nálezy patria do kategórie archeologických prameňov, ktoré nepochádzajú z uzavretých nálezových celkov. Napriek tomu nemožno spochybniť ich prínos pre vedecké bádanie, keďže od konca éry starého eneolitu (od 3800/3750 BC) až do doby s výskytom keramického štýlu bolerázskej skupiny, resp. bolerázsko-včasnoklasického slohu badenského kultúrneho komplexu (ďalej BKK) máme o osídlení východoslovenských regiónov málo poznatkov. Pri komparácii dát z Košickej kotliny z Košíc-Barce, z polohy Baloty sa pre kultúrny komplex Hunyadihalom-Lážňany zdá byť akcep-

tovatelný časový rozsah medzi rokmi 4000/3950 cal BC až 3800/3750 cal BC (Brummack 2015, 13). Ak tieto údaje skonfrontujeme s aktuálnymi dátami zodpovedajúcimi archaickému osídleniu badenskej kultúry v susednom regióne dolného Zemplína (Kašov-Šarkan, objekt 1/2011, 4575 BP–4480 BP, resp. 3498 cal BC–3029 cal BC; Horváthová/Zastawny 2016, 964), tak medzi zánikom predošlého a objavením sa nového keramického štýlu charakteristického pre bolerázsko-včasnoklasický sídliskový horizont badenskej kultúry (Baden I/II) zisťujeme neprimerane dlhý, viac ako 300 ročný časový hiát.

Výsledky starších a novších výskumov naznačujú, že v tejto nepoznanej epoche prehistorického vývoja muselo dôjsť k zásadným zmenám, ktoré postupne viedli k definitívnemu zániku kultúrnych tradícií polgárskeho kultúrneho komplexu, reprezentovaného v najmladšej fáze osídlenia na východnom Slovensku materiálnym prejavom skupiny Lažňany, resp. nálezmi horizontu Hunyadihalom-Lážňany. Ku kultúrnej transformácii pôvodného obyvateľstva mohlo dôjsť v konzekvencii presnejšie neznámych spoločenských, hospodárskych a s nimi súvisiacich ekonomických zvrátov, a to v globálnom ponímaní kultúrneho vývoja Karpatskej kotliny a jej širšieho okolia. Náznaky spoločensko-kultúrnych turbulencií dokážeme nepriamo postrehnúť

¹ Táto práca bola podporená Vedeckou grantovou agentúrou VEGA pod číslom projektu 2/0084/18 (názov projektu „Vývoj a premeny sídliskových štruktúr horného Potisia v praveku a v rannej dobe dejinnej“), ako aj Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0276 (názov projektu „Prostredie a sídliskové siete mladšieho praveku na príklade vybraných období a regiónov Slovenska“).

na viacerých lokalitách skupiny Lažňany, kde sa spolu s jej nálezmi v kultúrnych vrstvách objavujú aj zlomky keramiky bolerázsko-včasnoklasického štýlu BKK, datované najneskôr do prelomu stupňov Baden I/II: Košice-Barca, Nad Begányiho mlynom² (Hájek 1961, 65), Košice-Barca, Svetlá IV (Bánesz 1970, 326, 327), Lubotice, časť Šarišské lúky (Šiška 1976, 92–98), Veľký Šariš, Terasa nad Dzikovým potokom (Blahuta 1963; Budinský-Krička 1974, 88; Kolektív 1962, 294; Šiška 1966, 55; Vizdal/Derfiňák 2004; 2006) a Zemplínske Kopčany, Hospodársky dvor JRD (staršia fáza osídlenia; Horváthová 2010, 87, obr. 43: 4). V posledných rokoch k nim pribudli aj ďalšie náleziská s archeologickým materiálom vykazujúcim zjavné „bolerázoidné“, prípadne veľmi archaické znaky badenského výzdobného štýlu: Prešov-Šváby, Mestský cintorín (Šebesta a i. 2015), Kašov-Šarkan (Gačková/Malec 2012), Trebišov-Kovaľka (Malec/Müllerová/Trnkus 2015), Veľký Šariš, exteriér Kaplnky sv. Kunhuty (Horváthová a i. 2017) a Fintice, poloha Martinec, novodobá nazývaná aj Fisky-Tormáš (Šimčík 2014).³

Výrazne limitované plochy terénnych výskumov a taktiež nedostatočne zachované nálezové situácie na menovaných lokalitách nám ani v súčasnosti neposkytujú dostatok informačných zdrojov k zodpovedaniu sporných otázok ohľadom prípadných kontaktov oboch kultúrne odlišných spoločenstiev, o ktorých v minulosti uvažoval S. Šiška (1997, 129). Viac, či menej s časovo príbuzným bolerázsko-včasnoklasickým a klasickým horizontom BKK by mohli súvisieť aj niektoré zlomky keramiky zdobené odtlačkami šnúry z Košíc-Barce, z polohy Nad Begányiho mlynom (Hájek 1961; Horváthová 2010, tab. LXXIX: 2, 3a, 3b; Vladár 1966, 95, obr. 3; 2008, 77, obr. 3; 4).⁴ Ich pôvod sa spája s mimokarpatským nomádskym prostredím, konkrétne s rozľahlým kultúrnym komplexom jamovej kultúry, ktorého populácia začiatkom III. tisícročia BC dominovala v nadčiernomorskom regióne. Podľa hypotézy o prenikaní východoeurópskeho obyvateľstva do geografického priestoru súčasného Maďarska možno ich migračné procesy rozdeliť do piatich období vymedzených rokmi 4000 BC–2200/2000 BC (Dani/Horváth 2012, 147–150; Horváth a i. 2013, 169–172). S ohľadom na výskum eneolitického obdobia sú pre nás rozhodujúce prvé tri migračné horizonty, ktoré v chronologickom slede zodpovedajú šíreniu kultúry s okrovými hrobmi (hrob bez kurhanového násypu z lokality Csongrád-Kettőshalom, 4355–4265

cal BC; Govedarica 2004), pre-jamovému horizontu stotožnenému so vznikom jamovej kultúry (súčasnemu s koncom „polgarizačného“ procesu s bolerázskymi importmi a s nástupom „badenizačného“ procesu, Sárretudvari-Órhalom hrob 12, Tiszavavári-Deákhalom hrob 6, 3400/3350–3300/3000–2750 cal BC) a čiastočne aj včasno-jamovému horizontu odohrávajúcemu sa na prelome neskorého eneolitu a včasnej doby bronzovej (Baden/Coțofeni IIIa, IIIb; Dani/Horváth 2012, 147, 148). Predpokladáme, že v priebehu takto naznačeného vývoja muselo na lokálnej úrovni dochádzať k vzájomným kontaktom medzi domácimi a alochtónnymi skupinami obyvateľstva. Ideový a duchovný rozmer stretu tak odlišných „kultúrnych svetov“ možno na konci doby medenej a na začiatku staršej doby bronzovej vytušiť aj v podobe prijímania niektorých východoeurópskych nomádskych elementov do lokálneho habitu miestnych karpatských kultúr a kultúrnych skupín (Dani 2011, 35). Naznačuje to aj ojedinelý nález keramiky cudzej proveniencie z Nižnej Myšle, ktorý v sebe ukrýva komplikovanosť zmienených interkultúrnych javov.

GEOGRAFICKÁ POLOHA, GEOLOGICKÉ A PEDOLOGICKÉ POMERY

Obec Nižná Myšľa je situovaná v juhovýchodnej časti Košickej kotliny na rozhraní podcelkov Košická rovina a Toryská pahorkatina. Z východu ju ohraničujú Slanské vrchy a pohorie Veľký Milič, západnou časťou chotára preteká Hornád a východnou riečka Olšava. Neďaleko od sútoku oboch riek dominuje okolitej krajine ostrožná vyvýšenina Várhegy (Hradský vrch), v literatúre známa aj pod názvom Hradová (obr. 1; Pástor 1950, 79). Jej prevýšenie nad inundáciou Hornádu presahuje 40 m. Lokalita bola v minulosti výrazne narušená poľnohospodárskou činnosťou. V západnom a južnom zráze vyvýšeniny sú viditeľné miesta po rozsiahlejších zosuvoch pôdy, pri ktorých bola pravdepodobne zničená aj väčšia časť vnútorného areálu opevnenej osady z doby bronzovej. Zrázy sú dlhodobo zarastené hustým krovím.

Podľa geologickej mapy SR a Atlasu krajiny SR na mapovom serveri Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra súvrstvie geologického podlažia tvorí monotónny sivý vápenný íl a silt s polohami piesku a ryolického tufu.⁵ Sú to sedi-

² Označovaná aj názvom Begányiho mlyn (Šiška 1997, 125).

³ Materiál z uvedených lokalít, s výnimkou lokality Fintice, bol analyzovaný v rámci medzinárodnej poľsko-slovenskej spolupráce v projekte podporeného agentúrou NCN č. 2013/09/B/HS3/03401.

⁴ Vrstva IV/1 obsahovala keramiky badenskej kultúry, črepy so šnúrovou keramikou a jej označením bola signovaná aj väčšina črepov s charakteristickými znakmi bolerázskej skupiny (Horváthová/Nevizánsky 2017, 70; Šiška 1997, 125, 126).

⁵ <http://www.geology.sk> [15. 11. 2021]

Obr. 1. Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie. Výsek z mapy s vyznačením systematicky skúmanej polohy Várhegy (na mape označenej ako Hradský vrch).

menty braktického a epikontinentálneho mora. V súvrství sú pochované andezitové stratovulkány. Tufy netvoria súvislejšie polohy, iba šošovky a zložky v sedimentoch s variabilnou hrúbkou od 0,5–20 m. Prevládajú stredne hrubostenné pemzové tufy. Sú biele, sivozelené, rozpadávajúce sa a drobné.

Lokalitu pokrývajú príkrovy spraší a sprašových hĺn, ktoré prevrstvuje kvalitná orná pôda. Tuf obnažený vo vrstvách v západnom profile svahu vyvýšeniny bol v minulosti často využívaný aj na stavebné účely.

HISTÓRIA VÝSKUM V POLOHE VÁRHEGY (OSADA I)

Lokalita Várhegy je v literatúre známa od konca 19. stor. (Mihalik 1898). Prvé výkopy na tomto mieste realizoval generál R. Gejda začiatkom dvadsiatych rokov 20. stor. Svoju pozornosť sústredil na miesta opustených zákopov po vojsku Maďarskej republiky rád, ktoré obsadilo Nižnú Myšľu v roku 1919. Objavené nálezy následne odovzdal do Národného múzea v Prahe, kde sa s nimi oboznámili J. Eisner a J. Böhm (Olexa 2003, 19, 20). V rokoch 1948 až 1949

Obr. 2. Nižná Myšľa, poloha Várhegy. Celkový plán systematicky skúmanej plochy. Legenda: a – plocha skúmaná v rokoch 1977, 1985–1986 (L. Olexa); b – plocha skúmaná v rokoch 1988–2006 (D. Gašaj); c – plocha skúmaná v rokoch 2013 a 2015 (D. Gašaj); d – plocha skúmaná v rokoch 2016 a 2017 (D. Gašaj); e – plocha skúmaná v roku 2018 (D. Gašaj).

začal lokalitu skúmať archeológ J. Pástor. Na ploche sídliska vykopal dve zisťovacie sondy a v profile západného zrázu vyvýšeniny zachránil obsah piatich kostrových hrobov otomanskej kultúry (Pástor 1949; 1950). Vážnejší záujem o výskum na Várhegy pozorujeme až od druhej polovice sedemdesiatych rokov (Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977, 90, 91). Archeologický ústav SAV začal pod vedením L. Olexu v roku 1977 skúmať opevnenú osadu situovanú v juhozápadnom cípe lo-

kality. Následne aj neďaleké rozsiahle pohrebisko zo staršej doby bronzovej a sídliskové objekty z mladšej osady II. zo začiatku strednej doby bronzovej (Olexa 1978, 179; 1983). Osadu I. z konca staršej doby bronzovej odkrýval L. Olexa ešte v rokoch 1985 a 1986 (Olexa 1986; 1987). O dva roky neskôr vedenie výskumu v osade I prevzalo Východoslovenské múzeum v zastúpení D. Gašaja. Odkrývané a zdokumentované boli viaceré plochy vnútornej akropoly vrátane poz-

Obr. 3. Nižná Myšľa, poloha Várhegy. Situačný plán výskumu z roku 2018 s vyznačením sond I–III.

statkov vstupnej kamennej brány a jej okolia (Gašaj 2002; 2004). Všetky predchádzajúce, ale aj nasledujúce terénne aktivity, ktoré boli realizované v rokoch 2012, 2013, 2015, 2016 a 2017 priniesli poznatky o osídlení tohto miesta výlučne ľuďom OFKK (obr. 2). Prekvapivé informácie ohľadom výskytu starších nálezov na Várhegy priniesol až výskum v roku 2018 (Gašaj 2020).

METODIKA VÝSKUMU V ROKU 2018

Skúmaná plocha vnútorného areálu opevnenej osady I sa nachádzala v západnej časti vyvýšeniny. V roku 2018 boli severne od sondy II/2017 a západne od sondy I/1977 vytýčené sondy I–III/2018 (obr. 2). Rozmery každej z nich dosahovali $6,7 \times 3$ m. Medzi skúmanými plochami sond boli ponechané kontrolné

bloky široké 1 m. Zemné práce sa vykonávali ručne. Pozostatky sídliskových objektov bolo možné rozpoznať hneď pod ornitou nad úrovňou vrstvy zvetranej spraše, ktorá tvorí podlažie osady zo staršej doby bronzovej. Vo všetkých troch sondách sa vyskytovali deštrukcie sídliskových objektov z obdobia osídlenia OFKK – objekty 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94 a 95 (obr. 3). Tie boli súčasťou kultúrnej vrstvy I, ktorá mala tmavohnedú až sivočiernu farbu a miestami obsahovala riečne okruhlíky, zvieracie kosti, zlomky keramiky a predmetov z kameňa a parohoviny. V pôdoryse sa najvýraznejšie zobrazovalo dno objektu 86. Pod ornitou v sondách I–II/2018 sa na relatívne veľkej ploche objavila výrazná vrstva svetložltej spraše s mocnosťou 10 až 12 cm. Jej výskyt mohol naznačovať miesto po zničenom dome zo staršej doby bronzovej, ku ktorému zrejme patrili aj kolové konštrukcie spolu

s ohniskami v okolí. V sonde III bola spozorovaná aj ďalšia deštrukcia ohniska s pásom mazanice, do ktorého zasahovalo dno objektu 91. V podloží skúmanej plochy sa nachádzali dna troch malých piecok (?) – objekty 93, 94 a 95 s viacnásobne prepáleným dnom. Po prehlbení a následnom opakovanom začisťovaní spodnej úrovne sídliskového horizontu OFKK (t. j. kultúrnej vrstvy 1) sa v premiešanej zvetranej vrstve spráše, ale aj pod ňou na úrovni sterilného podložia objavili torzá a zhluky starších pravekých nálezov. Tento horizont bol vo výskumnej dokumentácii pracovne označený ako kultúrna vrstva 2 a obsahoval nálezy z obdobia eneolitu (Gašaj 2020). V predkladanej štúdii sa zameriavame výlučne na analýzu a vyhodnotenie eneolitických nálezov a s nimi súvisiacich nálezových situácií. Výber hmotných prameňov z tohto obdobia prístupujeme v obrazových prílohách (tab. I; II).

OPIS NÁLEZOVÝCH SITUÁCIÍ A NÁLEZOV Z KULTÚRNEJ VRSTVY 2

Sonda I/2018

Pri opakovanom prehlbovaní a začisťovaní spodnej premiešanej vrstvy zvetranej spráše sa v južnej časti sondy okrem drobných a nevýrazných črepov zo staršej doby bronzovej objavili aj dva zlomky keramiky z obdobia eneolitu. Hĺbka kultúrnej vrstvy 2: 30–40 cm.

Opis nálezov

1. Dva zlomky z tela baňatej misky s výrazne vyhnutým okrajom, ktorý je zdobený krátkymi ryhami. Tesne pod ním sa nachádzajú odtlačky naznačeného kvadratického tvaru zoradené do jedného radu. Spodnú časť zlomku nádoby zdobia jednoduché odtlačky šnúrového vzoru v podobe jednej horizontálnej a desiatich šikmých línií. Zachovaná výška fragmentov 7 cm. Tvrdý výpal, keramická hmota s prímiesou makroskopicky rozpoznávaných kúskov anorganickej hmoty a šamotu, farba tmavohnedá. Datovanie: kultúra Čoťofeni (tab. II: 1; príř. č. 15/18).

Sonda II/2018

V severnej časti sondy sa pri začisťovaní podložia tvoreného zvetranou vrstvou spráše na ploche z rozmermi 30 až 40 cm zistil zhluk 31 črepov pochádzajúcich z viacerých nádob. Hĺbka skúmanej kultúrnej vrstvy 2: 30–40 cm.

Opis nálezov

1. Štyri hrubostenné črepy z okrajov hrncov. Z vonkajšej strany sú po obvode okraja zdobené jamkami, resp. odtlačkami nechťov a hneď pod nimi je umiestnená

výrazne pretláčaná lišta. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky takmer bez anorganických prímiesí, farba svetlohnedá. Datovanie: bolerázsko-včasnoklasický horizont BKK (tab. I: 1–3; II: 5; príř. č. 38-1/2018).

2. Črep zo stredne hrubostennej nádoby s vyšším, v hornej časti prehnutým hrdlom. V hornej časti okraja má vtlačené jamky oválneho tvaru. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky takmer bez anorganických prímiesí, farba svetlohnedá. Datovanie: stredný eneolit (tab. II: 3; príř. č. 38-2/2018).
3. Osem črepov z tela baňatej nádoby zdobenej zväzkami zvislých a šikmých rýh. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba z vonkajšej strany hnedá, z vnútornej strany sivohnedá. Datovanie: bolerázsko-včasnoklasický horizont BKK (tab. I: 4, 6, 8, 9; príř. č. 38-3/2018).
4. Osemnásť črepov z hrubostennej nádoby s nerovným povrchom. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba z vonkajšej strany svetlohnedá, z vnútornej strany hnedá. Datovanie: bolerázsko-včasnoklasický horizont BKK (príř. č. 38-4/2018).

Sonda III

V premiešanej zvetranej vrstve spráše a v podloží sa v južnej polovici sondy zistil zhluk keramických zlomkov uložených vnútornou stranou smerom nahor. Spolu s nimi sa na uvedenom mieste vyskytovali aj dva úštepy z obsidiánu. Hĺbka skúmanej kultúrnej vrstvy 2: 30–40 cm.

Opis nálezov

1. Črep z misy s rozšíreným a mierne vyhnutým hrdlom. Jeho vnútorná strana je zdobená širokými a vyhladenými kanelúrami. Z vonkajšej strany sa na rozhraní hrdla a tela nachádzajú drobné vpichy. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba z vonkajšej strany hnedá, z vnútornej strany sivohnedá. Datovanie: bolerázsko-včasnoklasický horizont BKK (tab. II: 4; príř. č. 43-3/2018).
2. Fragment šálky. Má mierne, do vonkajšej strany vyhnuté hrdlo a zaoblené telo, ktoré zdobia zhluky zvislo a šikmo orientovaných tenkých ostrých rýh. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba terakotová. Datovanie: BKK (tab. II: 2; príř. č. 35-2/2018).
3. Tri črepy z tela nádoby zdobené zväzkami šikmých a zvislých rýh. Na jednom z nich sa zachovalo pásikové ucho (tab. I: 5; príř. č. 43-1/2018) a na ďalšom sú kanelúry kombinované s tupým výčnelkom (tab. I: 7; príř. č. 43-2/2018). Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba hnedá. Datovanie: bolerázsko-včasnoklasický horizont BKK.
4. Tri črepy z vyhnutého hrdla. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky bez anorganických prímiesí, farba na povrchu hnedá, zvnútra sivohnedá. Datovanie: stredný eneolit (príř. č. 43-3/2018).
5. 21 črepov z tela a dna hrncovitej nádoby, nezdobenej. Výpal stredne tvrdý, keramická hmota makroskopicky

Obr. 4. Nižná Myšľa a okolie s vyznačením lokalít BKK na 3D mape. Legenda: 1 – Várhegy (Nižná Myšľa); 2 – Skalka (Nižná Myšľa); 3 – Koscelek/U Kaplnky (Vyšná Myšľa); 4 – Kotol (Ždaňa); 5 – Pod ždanianskym brehom (Ždaňa). Grafika P. Sopko.

bez anorganických prímiesí, farba na povrchu hnedá, zvnútra sivohnedá (prír. č. 43-4/2018). Datovanie: stredný eneolit.

6. Dva úštepky z obsidiánu. Dĺžka 46 a 48 mm (prír. č. 44/2018). Datovanie: pravek.

OSÍDLLENIE NIŽNEJ MYŠĽE A OKOLIA V KONTEXTE ENEOLITICKÝCH NÁLEZOV

Z katastra Nižnej Myšle a okolitých obcí v súčasnosti evidujeme päť archeologických lokalít s výskytom keramiky z obdobia BKK (obr. 4). Prvé dve sa nachádzajú v Nižnej Myšli na ostrožných polohách Várhegy a Skalka (*Gašaj/Jurečko/Olexa 1980, 75*). Tretia lokalita bola zaznamenaná vo Vyšnej Myšli na zalesnenej vyvýšenine Koscelek, nazývanej aj U kaplnky (*Olexa 2003*). Posledné dve náleziská patria do katastrálneho územia obce Ždaňa. Vzťahujú sa k polohám Pod ždanianskym brehom (*Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978, 65*) a Kotol, nazývanej aj Hon Baxaser (*Gašaj/Olexa 1978*). K chronologickej špecifikácii vývoja badenského osídlenia na vymenovaných lokalitách sa nemôžeme vyjadriť

z dôvodu nedohľadania staršieho archeologického materiálu v depozitároch. Pri zohľadňovaní analógií ku keramike z Várhegy, tak prihliadame na už publikované nálezy pochádzajúce z Košickej kotliny a okolitých regiónov začlenených do hornopotiskej oblasti.

Z nálezového materiálu vyzdvihnutého z kultúrnej vrstvy 2 našu pozornosť upútali rovnako hrubostenné črepy ako aj tenkostenná keramika. K prvej skupine môžeme priradiť viaceré zlomky keramiky pôvodom z okrajov hrncovitých nádob svetlohnedej farby vyznačujúce sa nápadnou plastickou výzdobou. Na obvode okraja sú zdobené jamkami, resp. odtlačkami nechťov a hneď pod nimi je umiestnená hrubá výrazne pretláčaná lišta (tab. I: 1–3; II: 5). Takto upravené okraje nádob bez hrdla sa na nami sledovanom území objavujú v sprievode eneolitických nálezov len zriedka. Donedávna boli známe iba z Košíc-Barce z polôh Nad Begányiho mlynom a Svetlá IV. Z prvej z menovaných, z vrstvy s označením IV/I, pochádza menší súbor črepov svetlohnedej farby, ktoré sa s ohľadom na štruktúru materiálu a povrchovú úpravu zreteľne odlišovali od miestnej keramiky

badenského štýlu. Pochádzajú z hrncov zdobených jamkovým pásikom vychádzajúcim z ústia, inakedy je okraj slabo prehnutý a jamkovaný pásik je umiestnený pod ním. Hrubostenné črepy z lokality Várhegy možno verne stotožniť s opisom jedného črepu, ktorý mal „... jamkovaný okraj ústia a hneď pod ním je umiestnený jamkovaný pásik...“ (Šiška 1997, 126).⁶ Takmer identicky sú vyzdobené aj niektoré črepy z Košíc-Barce, z polohy Svetlá IV z jamy 1 (Šiška 1997, obr. 2: 1–7, 10, 11). Spolu s nimi sa v tom istom objekte objavili aj črepy s rytým vetvičkovým ornamentom, ale aj také, ktoré boli na vonkajšej aj vnútornej strane zdobené žliabkovaním (Šiška 1997, obr. 2: 9, 12, 14, 17). Opäť tu môžeme vidieť istú paralelu s keramikou z Várhegy a to v podobe črepu z okraja misy s naznačeným lievikovitým hrdlom, ktorého vnútorná strana je zdobená širokými a vyhladenými kanelúrami (tab. II: 4). Na tom istom črepe sa z vonkajšej strany pod hrdlom vyskytujú aj vpichy usporiadané do radu. Zlomky z profilovaných mís s lievikovitým hrdlom zdobené na vnútornej strane prvkami žliabkovaného vzoru boli publikované z Košíc-Barce z polohy Nad Begányiho mlynom a zo Zemplínskych Kopčian, z polohy Hospodársky dvor JRD (Horváthová 2010, 53, tab. LXXIV: 10, 11a, 11b, obr. 18: J/7). Obdobne zdobená, zatiaľ nepublikovaná, keramika pochádza aj z nedávno skúmaných lokalít v Prešove, Finticiach, Kašove a Trebišove. V susednej oblasti boršodsko-abovsko-zemplínskej župy (SV Maďarsko) sa misy s vnútornou výzdobou taktiež často nevyskytujú. Z nich možno spomenúť nálezy z lokalít Tiszalúc-Sarkád, Muhi-Kocsmadomb a Tiszavalk-Kenderföldek (György 2014, 163, tab. 49: 4a, 4b; 114: 3; 115: 1). V súbore eneolitickej keramiky z Várhegy sa objavil aj črep z hrdla stredne hrubostennej nádoby, ktorý má okraj zdobený výraznými vtlačenými jamkami (tab. II: 3). Paralely k takto situovanej výzdobe sú známe z mladobolerázskych lokalít, napríklad z Červeného Hrádku, Nevidzian (Němejcová-Pavúková 1974, 274, obr. 144) a Obidu (Nevizánsky 2005, 249, obr. 6: 1). V Košickej kotline podobnú výzdobu evidujeme aj na hrncoch skupiny Lažňany (Budinský-Krička 1969, 232, 234, obr. 1: 5, 6, 9; Šiška 1972, tab. IV: 1; V: 14, 16; VI: 3; VII: 1, 3, 7) a v susednej oblasti Východoslovenskej nížiny sú takto dekorované aj niektoré tvary nádob z klasickej fázy osídlenia BKK – Zemplínske Kopčany, Zemplínske Hradište (Horváthová 2010, tab. XXI: 6; Horváthová/Chovanec 2006, tab. III: 9, 14). Ďalší keramický nálež predstavuje fragment kresbovo zrekonštruovanej nádoby pripomínajúci tvar šálky, resp. hrnčeka.

Má zľahka vyhnutý okraj a zaoblené telo bez zachovaného dna. Jeho súčasťou mohlo byť aj ucho, ktoré sa nezachovalo. V hornej časti pod okrajom sa nachádza vyhladený povrch. Telo zdobia ostré tenké ryhy, z ktorých jedna skupina je orientovaná zvislo a druhá šikmo (tab. II: 2). Obdobné nálezy sa objavili aj na lokalitách Tiszalúc-Sarkád, Muhi-Kocsmadomb a Halmaja. Možno ich stotožniť s typom I/6b vyčleneným L. Györgyím (2014, 108). Keramika z Nižnej Myšle vo viacerých detailoch pripomína aj nálezy z lokality Nagyút-Göböljárs II. Evidentné je to s prihliadnutím na plastickú a jamkovanú výzdobu okrajov hrncovitých nádob, ako aj na vnútornú výzdobu mís s lievikovito roztvoreným hrdlom (Bondár 2010, obr. 1: 1; 5: 9; 11: 2; 14: 11; 15: 11; 18: 10; 19: 7, 14; 21: 2; 30: 11; 34: 4). Samostatnú skupinu nálezov z Várhegy tvoria črepy z tiel typologicky neurčených nádob, ktoré sú na povrchu zdobené skupinami rýh (tab. I: 4, 6) a taktiež skupinami širších vyhladených kanelúr (tab. I: 8, 9). Medzi nimi sa vyníma črep z maximálneho vydutia nádoby s pásikovým uchom zdobený protichodne orientovanými žliabkami (tab. I: 5), ako aj ďalší fragment dekorovaný skupinami zvislých kanelúr, ktoré sú prerušené plytkým a tupým výčnelkom, pod ktorým sa nachádzajú šikmo vyhlbené žliabky (tab. I: 7). Vyššie vymenované výzdobné detaily na keramike z Várhegy možno stotožniť s bolerázsko-včasnoklasickými vzormi BKK. Tento prechodný a málo známy sídliskový horizont na východnom Slovensku ozrejmuje postupne pribúdajúce nálezy z lokalít v okolí Prešova a Trebišova (Prešov-Šváby, Mestský cintorín; Veľký Šariš, exteriér Kaplnky sv. Kunhuty; Fintice, Martinec; Trebišov, Kovaľka; Kašov, Šaran).

KERAMICKÝ NÁLEZ CUDZEJ KULTÚRNEJ PROVENIENCIE

V posudzovanom keramickom súbore sa vyskytol nálež misky pozoruhodného tvaru, ktorá sa zachovala v dvoch fragmentoch (tab. II: 1). Charakterizuje ju výrazne vyhnutý okraj zdobený krátkymi ryhami. Pod okrajom sa v jednom rade nachádzajú odtlačky naznačeného kvadratického tvaru, ktoré strieda nezdobená plocha. V dolnej polovici ulomeného tela nádoby sa z časti zachovala výzdoba v podobe jedenástich nerovnako dlhých horizontálne a šikmo orientovaných vtlačených línií. Zo zachovaných fragmentov nádoby nie je zrejmé akého obrazca boli pôvodne vtlačené línie

⁶ Z analógií pochádzajúcich mimo územia východného Slovenska možno uviesť nálezy keramiky z Nitrianskeho Hrádku, ktoré majú pretláčanú hornú plochu okraja, pod ktorým sa nachádza plastická páska (Němejcová-Pavúková 1964, 184, tab. VI: 4; XI: 12; XII: 23). Podobná výzdoba sa objavuje aj v skladbe keramického fondu neskorobadskej skupiny Ózd v Hodejove na Hrádku (Malček 2016, obr. 62: 12).

súčasťou. Uvažovať môžeme o stvárnení jednoduchého šrafovaného vzoru, ale aj o spodobení inej nám neznámej schémy. Pozornosť vzbudzuje najmä keramickému štýlu BKK cudzia technológia vtlačenej výzdoby, ktorá je vyhotovená odtlačkami tenkej šnúry.

Zlomky podobne zdobenej keramiky sú na slovenskom území severného Potisia známe z viacerých prevažne polykultúrne osídlených lokalít. Ich chronologické zaradenie v minulosti kládli do horizontu osídlenia neskorého eneolitu, resp. sa predpokladalo, že môžu patriť už na koniec najmladšej fázy badenskej kultúry (Bátora 1983, 169 nn.; Novotný 1955, 21; Vladár 1973, 253 nn.; 2008, 75). Nálezy tejto kategórie evidujeme z Gemera (Stránska), Spiša (Veľká Lomnica, Gánovce, Letanovce, Hrabušice, Smižany, Spišské Podhradie, Žehra), Košickej kotliny (Košice-Barca, Šebastovce, Zádiel) aj dolného Zemplína (Beša, Bodrog, Hriady, Kráľovský Chlmec, Oborín, Orechová). Doposiaľ sa ich nepodarilo objaviť len v rovnako husto osídlenej oblasti Šarišského podolia. Výpovedná hodnota šnúrou zdobenej, vo väčšine prípadov nestratifikovanej, keramiky z uvedených lokalít sa s istotou neviaže len na jedno kultúrne prostredie. Ako príklad uvádzame nálezy zo spišských lokalít, v rámci ktorých sa pôvod keramiky s odtlačkami šnúry hľadá v lubaczowskej i krakowsko-sandomierskej skupine šnúrovej keramiky (Giertlová 2002, 96, tab. 6: 2, 4; 9: 2; Machnik 1966, 161; 1979, 397), v keramike gorodsko-volynskej skupiny tri-poľskej kultúry stupňa CII (Horváthová 2010, 59; Kruts/Ryzhov 2000, obr. 9: 2, 9, 10), ako aj v epišnúrovom včasnobronzovom okruhu, resp. v neskej fáze mierzanowickej kultúry (Madej 2011; Novotná/Soják 2013, 101). Zároveň nemožno vylúčiť, že časť zachovaných fragmentov s odtlačkami šnúry z toho regiónu môže súvisieť aj so zásahom ľudu jamovej kultúry do okolia Slanej a Hornádu (Horváthová/Furmánek 2005, 110; Soják 2001, 184; Vladár 2008, 76, 77), resp. so širším heterokultúrnym prostredím v Podunajskej nížine (Wiedermann 2010, 245).

Kultúrne osobitý materiál predstavuje šnúrou zdobená keramika z Košíc-Barce, z polohy Nad Begányiho mlynom. Fixovaná bola vo vrstve IV/I spolu s ďalšou polykultúrne datovanou keramikou vrátane väčšiny nálezov bolerázskeho a badenského keramického štýlu (Hájek 1961, 61–65; Horváthová/Nevizánsky 2017, 70, poznámka č. 27; Šiška 1997, 105–107; Vladár 1966, 93–96; 2008). Výskyt šnúrou zdobenej keramiky z menovanej polohy sa rovnako ako aj z iných nálezísk zo severnej a východnej časti Veľkej dunajskej nížiny spája s imigráciou niekoľkých generácií ľudu s jamovou kultúrou (Rassamakin 1999; Telehin/Mallory 1995; Vladár 1973; 2008, 88). Napriek tomu, že proces západného

šírenia pontických prvkov v podobe včasných „stepných vzorov“ bol zrejmý už od druhej polovice IV. tisícročia BC, spresnenie doby objavenia sa najstarších kurhanových hrobov na Balkáne a v Karpatskej kotline nie je stále jednoznačné (Ecsedy 1979, 50–52; Włodarczak 2010, 301). Zdá sa, že mohly východného stepného obyvateľstva na nami sledovanom území by mali byť mladšie ako lokality z neskej fázy bodrogkeresztúrskej kultúry a ich staršiu pozíciu možno zrejme stotožniť s výskytom osídlenia Boleráz-Cernavoda III (Kalicz 1998, 169). Väčšina absolútnych rádiouhlíkových dát z preskúmaných kurhanov zodpovedá až mladšej vývojovej fáze BKK, kostolackej a vučedolskej kultúre (Bojadžiev 1992, 405; Dani/Nepper 2006, 44; Ecsedy 1979, 52; Görsdorf/Bojadžiev 1996; Kalicz 1999, 94). Je teda viac ako pravdepodobné, že v istej etape prehistorického kultúrneho vývoja muselo vo východnej časti Karpatskej kotliny dochádzať k priamym kontaktom autochtónneho obyvateľstva s niekoľkými generáciami ľudu s jamovou kultúrou (Dani/Horváth 2012, 147, 148; Ecsedy 1979, 14, obr. 3; Kalicz 1999, 91, 92).

Výrazne profilovaná miska z Várhegy však okrem spôsobu výzdoby v podobe šnúrového dekóru nevykazuje ďalšie signifikantné znaky, ktoré by boli určujúce pre jej priradenie k produktom ľudu s jamovou kultúrou. Pri pokuse o kultúrnu identifikáciu nálezu má teda zrejme väčší význam posúdenie profilácie okraja. V sledovaných južných oblastiach stredovýchodného Slovenska sa nádoby s podobne profilovanými okrajmi, resp. hrdlami neobjavujú často. Vernú podobu k miske z Várhegy nachádzame napríklad v nálezovom súbore zo Stránskej z polohy Mogyorós (objekt 5; Horváthová/Nevizánsky 2017, obr. 15: 1). Ide o zlomok misy zdobený nerovnako dlhými a nepravidelne prekríženými ryhami zoradenými v rade pod okrajom a na maximálnej vydutine tela. Rovnaký dekór, v kombinácii s dvojicou plochých výčnelkov v tvare šošovice, je zobrazený aj na druhom fragmente misy z toho istého sídliska, ktorý sa vyznačuje vyšším, výrazne roztvoreným hrdlom (Stránska, objekt 2; Horváthová/Nevizánsky 2017, obr. 16: 1). Uvedené nálezy pochádzajú z osídlenia BKK, ktorého vek na lokalite bol absolútnymi dátami ohraničený rokmi 3340 BC–3031/2944 cal BC (Horváthová/Nevizánsky 2017, tabela 3), čo pri komparácii dát s pohrebmi včasných kurhanových hrobov na území Veľkej dunajskej kotliny zodpovedá pre-jamovému horizontu (Dani/Horváth 2012, 147, 148). V súvislosti so spomínanými úlomkami mis zo Stránskej je potrebné zohľadniť aj ďalšiu skutočnosť, že sprievodnými nálezmi v objektoch, v ktorých sa nachádzali, boli aj fragmenty pochádzajúce z dvoch pseudokernosov. V objekte 5 sa dokonca v blízkosti zlomku pseudokernosu

objavili aj črepy zdobené odtlačkami šnúry.⁷ Na jednom z nich sa opäť opakuje vzor v podobe ostrých prekrížených rýh (Horváthová/Nevizánsky 2017, tab. LXVIII: 2–5). Domnievame sa, že fragmenty nádob s podobnou profiláciou, na akú sme poukázali v prípade nálezov z Nižnej Myšle a zo Stránskej, majú obdoby v keramickom štýle kultúry Čotofeni (Roman 1976, tab. 26: 12; 68: 32; 76: 1; 114: 4) a nasledujúcej skupiny Livezile (Ciugudean 1997, obr. 6: 1; 12: 4). Odvolávame sa pritom aj na paralely v podobe presekávaných okrajov nádob krátkymi ryhami alebo vpichmi (Ciugudean 1997, obr. 2: 11; 3: 5; 4: 6; 15: 4; Roman 1976, tab. 83: 3; 106: 2, 10; 108: 1, 2; Sava 2015, tab. 22: 2, 3; 21: 4; 25: 2, 3, 5; 26: 1, 3, 5; 29: 3, 5; 33: 5–7), na plastickú výzdobu v tvare šošovice, ktorá sa vyskytovala vo všetkých oblastiach počas celého vývoja kultúry Čotofeni (Roman 1976, 98, tab. 55: 4; 71: 15; 72: 3, 6; Sztáncsuj/Körösfői 2009, tab. 7: 4; 9: 7), na odtlačky hranatého tvaru (Roman 1976, tab. 114: 4; Sztáncsuj/Körösfői 2009, obr. 9: 5) ako aj na výzdobu zobrazujúcu nepravidelne prekrížené ryhy v podobe písmena „x“, ktoré sú viac alebo menej zoradené v radoch (Tuțulescu 2011, obr. 1: 1, 2; 3: 1, 3; Sava 2015, tab. 34: 4, 5).

Výzdobný štýl kultúry Čotofeni bol na území východného Slovenska prvýkrát identifikovaný na zlomkoch keramiky z neskorobadenského výšinného sídliska z Hrabušíc, Prielomu Hornádu. Podobnosť s ním vykazoval aj starší, nám už neznámy, nález z Nižnej Myšle, zdobený rytou výzdobou a bielou inkrustáciou. Keramika zo zmienených lokalít podľa mienky J. Bátoru (1983, 175) vykazuje paralely najmä s II. a III. vývojovou fázou hrnčiarskej produkcie kultúry Čotofeni. Črepy s výraznými črtami čotofenského keramického štýlu evidujeme z heterokultúrneho objektu 7b preskúmaného v Zemplínskom Hradišti a taktiež z nálezových súborov zo Zalužíc a Zemplínskych Kopčian (Horváthová 2010, obr. 38: 1, 3, 5; Horváthová/Chovanec 2006). Do pozornosti dávame aj nákras vazy z Prešova z polohy Šváby, ktorý zverejnil F. Blahuta (1960, 103, obr. 2).⁸ K jej atypicky upravenému ústiu so zvislými tunelovými uchami nachádzame verné podoby na keramike z lokalít Agrișteu a Fiatfalva-Alsó-Kövesföld, ktorých nálezy boli datované do stupňa I čotofenskej kultúry (Roman 1976, tab. 58: 1; Sztáncsuj/Körösfői 2009, 15–23, tab. 4: 7; 7: 1). Proces šírenia vplyvu z tohto kultúrneho prostredia je súčasne doložený aj v regiónoch severovýchodného Maďarska (Bondár 2002, 24, mapa 2) a Zakarpatskej Ukrajiny,

odkiaľ evidujeme viac ako desať lokalít s polykultúrnym osídlením vrátane keramiky v štýle výzdobných vzorov BKK (Potushniak 1999). Z nich je podrobnejšie publikovaný len materiál z výšinného sídliska v Mukačeve-Malej Hore, v ktorom sa zreteľne prelínajú ornamentálne vzory kultúr Baden a Čotofeni (Potushniak 1999, 17, tab. VII: 5; VIII–XII). O „čotofenizácii“ územia severne od Satu Mare svedčí aj výrazný keramický materiál z iršavského regiónu z Osii, objavený F. Potushniakom v rokoch 1948–1951.⁹

ZÁVER

Takmer všetky novoobjavené eneolitické nálezy z polohy Várhegy v Nižnej Myšli vykazujú znaky keramického štýlu prechodného bolerázsko-včasnoklasického horizontu BKK (Baden I/II). Je otázne, do akej miery ich môžeme považovať za dôkaz o trvalejšom pobyte eneolitického obyvateľstva na vyvýšenine, keďže výsledky doterajších výskumov realizovaných v južnej a západnej časti areálu OFKK nepriniesli iné indície o osídlení staršom ako v dobe bronzovej. Z analyzovaných nálezov však môžeme pravdepodobne vydedukovať aspoň zámer vtedajšieho obyvateľstva vyhľadávať v krajine bezpečnejšie situované polohy. V sídliskovej stratégii BKK na východnom Slovensku tento trend zaznamenávame najskôr v južnej oblasti, stotožnenej s územím okresu Košice-okolie. Okrem Nižnej Myšle polohy Várhegy na to poukazujú aj ďalšie dve archeologické lokality: Košice-Barca, Begányiho mlyn a Dvorníky-Včeláre, Hradisko/Ritkás (Budinský-Krička 1976; Miroššayová 1985). Na každej z nich sa okrem zlomkov keramiky bolerázskej skupiny, resp. bolerázsko-včasnoklasického výzdobného štýlu BKK vyskytli aj fragmenty nádob cudzích tvarov zdobené odtlačkami tenkej šnúry. K spomínaným nálezom možno dohľadať analógie v prostredí keramických vzorov ľudu s jamovou kultúrou a kultúry Čotofeni.

Z okresov Košice-okolie a Trebišov poznáme aj ďalšie, v krajine exponované, polohy s doloženým osídlením BKK. Niektoré z nich boli datované len rámcovo, napríklad Nižná Myšľa-Skalka, Vyšná Myšľa-Koscelek, Zádiel-Strážne/Stráža (Budinský-Krička 1980, 56) a Zemplín-Hradisko (Luščíková/Miroššayová 2009, 160, tab. I: 7, 8), iné na keramike vykazujú evidentné znaky klasického až mladšieho keramického slohu BKK. Patria k nim náleziská vo

⁷ Zlomky pseudokernosu a šnúrou zdobené črepy sa nachádzali neďaleko seba v objekte 5 na rozhraní sektorov E7–E8/85 (Horváthová/Nevizánsky 2017, obr. 14).

⁸ Uloženie nálezu je neznáme.

⁹ Nepublikované.

Svätušach, vrch Plešivec (*Horváthová 2009, 78; 2010, 131*), Hrčeli-Baňa/Nad baňou (*Horváthová/Hreha 2015, 67*), Somotore-Vrch (*Andel 1955, 156*), Ladmovciach, kopce na Hatfe (*Andel 1955, 156; Chovanec 2004, 458*) a v Strede nad Bodrogom-Bakhegy (*Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977, 94; Šiška 1966, 54*). Početnejšie nálezové súbory pochádzajú len z prospekcie menovaných polôh v Hrčeli a vo Svätušach.

Úlohou ďalšieho výskumu by mala byť snaha o exaktnejšiu chronologickú verifikáciu eneolitického osídlenia na zmienených výšinných a ostrožných polohách. Absolútne dáta z tohto typu sídlisk evidujeme len z troch regiónov, ktoré povodím riek prináležia k severnému Potisiu (*Horváthová/Zastawny 2016*). Absolútne dátové údaje na časovej osi vývoja stredného eneolitu vymedzujú ich osídlenie v etape klasického, mladého a postbadenského horizontu. Zo sledovaného regiónu Košickej kotliny a susednej Východoslovenskej nížiny nedisponujeme rádiouhlíkovými dátami z tohto typu sídlisk. V každom prípade, práve z uvedených regiónov východného Slovenska evidujeme najjužnejšie pásмо s výskytom osídlenia exponovaných polôh, ktoré na západe zasahuje k rieke Rimava a na východe siaha až na územie Zakarpatskej Ukrajiny do okolia Mukačeva (Malá hora) a Iršavy (Osii). Minimálne na území juhu východného Slovenska sa tento trend začal prejavovať už v etape bolerázsko-včasnoklasického horizontu BKK (Baden I/II), no významným faktorom v stratégii osídľovania sa stal až neskôr s nárastom počtu obyvateľstva v podhorských a horských regiónoch (Baden III a IV). Na opodstatnenosť úvah súvisiacich s potrebou zabezpečenia väčšej ochrany sídlisk poukazuje

aj nasledujúci vývoj kultúry Nyírség-Zatín, ktorej obyvateľstvo nielenže často obsadzovalo tie isté výšinné polohy, ale prvýkrát na Východoslovenskej nížine začalo aj s výstavbou nížinných opevnených osád (Oborín, okr. Trebišov; *Bátora 1983, 189; Šiška 1964*). Do akej miery naznačené procesy v severnom Potisi mohli súvisieť s dlhotrvajúcim fenoménom prenikania ľudu s jamovou kultúrou a v akom rozsahu toto dianie mohlo zintenzívniť alebo obmedziť šírenie vzájomných kontaktov vo východnej zóne osídlenia BKK s kultúrou Coțofeni môžu ozrejmiť len ďalšie výskumy. Naznačené kultúrne zmeny sa nám v sledovanej krajine juhovýchodného Slovenska síce zrkadlia, no za súčasného stavu bádania ich dokážeme rozpoznať len veľmi nejasne. V celom spektre alochtónnych znakov rozlíšených na keramike autochtónnych vnútrokarpatských kultúr mal zrejme špecifický význam aj výskyt šnúrových výzdobných motívov, ktoré sa sporadicky objavovali aj na keramike kultúry Coțofeni v stupňoch II a III (*Popa 2012, 299*). Práve s týmto kultúrnym prostredím boli v minulosti spájané aj niektoré nálezy z východoslovenských lokalít datované do mladšieho horizontu osídlenia BKK (Zemplínske Hradište, Zalužice, Hrabušice a ďalšie). Či možno analyzovaný nález fragmentu misky z Nižnej Myšle so znakmi hrnčiarskych a výzdobných vzorov kultúry Coțofeni priamo spájať s obdobím bolerázsko-včasnoklasického horizontu BKK na východnom Slovensku je otázne. No s odvolaním sa na ojedinelý nález keramiky z Prešova-Švábov, s pevnými analógiami na keramické vzory I. vývojového stupňa kultúry Coțofeni, to vopred nemožno ani vylúčiť.

Tab. I. Nižná Myšľa, poloha Várhegy. Výber keramických nálezov z kultúrnej vrstvy 2. Kresby P. Šimčík, grafika A. Marková.

Tab. II. Nižná Myšľa, poloha Várhegy. Výber keramických nálezov z kultúrnej vrstvy 2. Kresby P. Šimčík, grafika A. Marková.
Mierka: a – 1, 2–4; b – 5.

LITERATÚRA

- Andel 1955 – K. Andel: Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953/1954. *Vlastivedný zborník* 1, 1955, 144–171.
- Bánesz 1970 – L. Bánesz: Eneolitické nálezy z Barce-Svetlej IV. *Študijné zvesti AU SAV* 18, 1970, 326–330.
- Bátora 1983 – J. Bátora: Záver eneolitu a začiatok doby bronzovej na východnom Slovensku. *Historica Carpatica* 14, 1983, 169–227.
- Blahuta 1960 – F. Blahuta: Archeologický profil Šariša. *Nové obzory* 2, 1960, 95–119.
- Blahuta 1963 – F. Blahuta: Novšie archeologické objavy na severovýchodnom Slovensku. *Študijné zvesti AU SAV* 11, 1963, 169–171.
- Bojadžiev 1992 – J. Bojadžiev: Probleme der Radiokohlenstoffdatierung der Kulturen des Spätäneolithikums und der Frühbronzezeit. *Studia Praehistorica* 11/12, 1992, 389–406.
- Bondár 2002 – M. Bondár: A badeni kultúra kutatási helyzete Magyarországon (Vázlat). Der Forschungsstand der Badener Kultur in Ungarn (Abriss). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica* 8, 2002, 7–30.
- Bondár 2010 – M. Bondár: The Late Copper Age Settlement at Nagyút-Göböljárás II. (Questions on the periodisation of the Baden Culture.) *Antaeus* 31/32, 2010, 303–374.
- Brummack 2015 – S. Brummack: New Radiocarbon Dates from Eastern Slovakia. The Cases of Malé Raškovec and Barca Baloty. In: S. Hansen/P. Raczky/A. Anders/A. Reingruber (eds.): *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from the 6th to 4th Millennium BCE. International Workshop Budapest 2012. Archäologie in Eurasien* 31. Bonn 2015, 1–19.
- Budinský-Krička 1969 – V. Budinský-Krička: Záchranný výskum v rokoch 1965 a 1966 v Barci, okres Košice. *Nové obzory* 11, 1969, 231–235, 266–269.
- Budinský-Krička 1974 – V. Budinský-Krička: Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. *Nové obzory* 16, 1974, 85–111.
- Budinský-Krička 1976 – V. Budinský-Krička: Eneolitické výšinné sídlisko v Zádielskych Dvorníkoch. *AVANS* 1975, 1976, 73.
- Budinský-Krička 1980 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy na východnom Slovensku. *AVANS* 1978, 1980, 46–65.
- Ciugudean 1997 – H. Ciugudean: *Cercetări privind epoca Bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*. Bibliotheca Musei Apvlensis 7. Alba Iulia 1997.
- Čaplovič/Gašaj/Olexa 1977 – D. Čaplovič/D. Gašaj/L. Olexa: Archeologický prieskum Medzibodrožia a Košickej kotliny v roku 1976. *AVANS* 1976, 1977, 88–99.
- Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978 – D. Čaplovič/D. Gašaj/L. Olexa: Archeologické prieskumy na stavbách socializmu na východnom Slovensku. *AVANS* 1977, 1978, 62–70.
- Dani 2011 – J. Dani: Research of Pit-Grave culture kurgans in Hungary in the last three decades. In: Á. Pető/A. Barcsi (eds.): *Kurgan Studies. An environmental and archaeological multiproxy study of burial mounds in the Eurasian steppe zone*. BAR International Series 2238. Oxford 2011, 25–69.
- Dani/Horváth 2012 – J. Dani/T. Horváth: *Őskori kurgánok a magyar Alföldön. A Gödörsíros (Jamnaja) entitás magyarországi kutatása az elmúlt 30 év során. Attekintés és revízió*. Budapest 2012.
- Dani/Nepper 2006 – J. Dani/I. M. Nepper: Sárretudvari-Órhalom tumulus grave from the beginning of the EBA in eastern Hungary. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2006, 29–49.
- Ecsedy 1979 – I. Ecsedy: *The People of the Pit Grave Kurgans in Eastern Hungary*. Budapest 1979.
- Gašaj 2002 – D. Gašaj: Výskum brány na opevnenom sídlisku v Nižnej Myšli. *AVANS* 2001, 2002, 49, 50.
- Gašaj 2004 – D. Gašaj: Výskum priekopy opevnenej osady v Nižnej Myšli. *AVANS* 2003, 2004, 60, 61.
- Gašaj/Jurečko/Olexa 1980 – D. Gašaj/P. Jurečko/L. Olexa: Výsledky prieskumov v Košickej kotline a na Východoslovenskej nížine. *AVANS* 1979, 1980, 73–79.
- Giertlová 2002 – M. Giertlová: Neskoroeolitické nálezy zo Spišského hradu. In: I. Cheben/I. Kuzma (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín* 2001. Nitra 2002, 91–103.
- Govedarica 2004 – B. Govedarica: *Zepterträger – Herrscher der Steppen. Die frühen Ockergräber des älteren Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost- und Osteuropas*. Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans. Monographien VI. Heidelberg 2004.
- Görsdorf/Bojadžiev 1996 – J. Görsdorf/J. Bojadžiev: Zur absoluten Chronologie der bulgarischen Urgeschichte. *Eurasia Antiqua* 2, 1996, 105–173.
- Hájek 1961 – L. Hájek: Zur relativen Chronologie des Äneolithikums und der Bronzezeit in der Ostslowakei. In: *Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit*. Nitra 1958. Bratislava 1961, 59–67.
- Horváth a i. 2013 – T. Horváth/J. Dani/Á. Pető/L. Pospieszny/É. Svingor: Multidisciplinary Contributions to the Study of Pit Grave Culture Kurgans of the Great Hungarian Plain. In: V. Heyd/G. Kulcsár/V. Szeverényi (eds.): *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*. Budapest 2013, 153–179.
- Horváthová 2009 – E. Horváthová: Prieskum výšinného sídliska badenskej kultúry vo Svätuši. *AVANS* 2007, 2009, 78, 79.
- Horváthová 2010 – E. Horváthová: *Osídlenie badenskej kultúry na Slovenskom území severného Potisia*. Archaeologica Slovaca Monographiae 13. Nitra 2010.
- Horváthová/Furmánek 2005 – E. Horváthová/V. Furmánek: Príspevok k súčasnému poznaniu badenského osídlenia na výšinnom sídlisku Žehra-Dreveník. In: I. Cheben/I. Kuzma (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín* 2004. Nitra 2005, 91–134.
- Horváthová/Hreha 2015 – E. Horváthová/R. Hreha: Archeologická prospekcia Zemplína vo svetle starších a novších prameňov. *Študijné zvesti AU SAV* 58, 2015, 59–96.
- Horváthová/Chovanec 2006 – E. Horváthová/J. Chovanec: Nálezy kultúry Coțofeni v prostredí badenskej kultúry na východnom Slovensku. *Študijné zvesti AU SAV* 40, 2006, 129–140.
- Horváthová/Nevizánsky 2017 – E. Horváthová/G. Nevizánsky: *Stránska. Osada badenskej kultúry z obdobia eneolitu v kontexte vývoja severného Potisia*. Archaeologica Slovaca Monographiae 28. Bratislava – Nitra 2017.

- Horváthová/Zastawny 2016 – E. Horváthová/A. Zastawny: Rádiouhlíkové datovanie ďalších lokalít badenskej kultúry z územia Slovenska. *Archeologie ve středních Čechách* 20, 2016, 959–966.
- Horváthová a i. 2017 – E. Horváthová/A. Zastawny/M. Čurný/A. Szczepanek: Burials of the Baden Culture from Veľký Šariš and their Importance for the Investigation of the Studied Culture in the Northern Tisza Region. *Slovenská archeológia* 65, 2017, 1–22.
- Chovanec 2004 – J. Chovanec: Okres Trebišov. In: L. Gačková (zost.): *Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek*. Michalovce 2004, 427–570.
- Kalicz 1998 – N. Kalicz: Östliche Beziehungen während der Kupferzeit in Ungarn. In: B. Hänsel/J. Machnik (Hrsg.): *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000–500 v. Chr.)*. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 12. Rahden/Westf. 1998, 163–177.
- Kalicz 1999 – N. Kalicz: A késő rézkori Bádén kultúra temetője Mezőcsát-Hörcsögösön és Tiszavasvári-Gyepáron. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 1999, 57–101.
- Kolektív 1962 – Kolektív pracovníkov Výskumného pracovného strediska AÚ SAV v Košiciach: Archeologický výskum na východnom Slovensku roku 1961. *Študijné zvesti AÚ SAV* 9, 1962, 288–304.
- Kruts/Ryzhov 2000 – V. A. Kruts/S. M. Ryzhov: Tripolye culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian Group). In: A. Koško (ed.): *The western border area of the Tripolye culture*. Baltic-Pontic Studies 9. Poznań 2000, 86–110.
- Luštiková/Miroššayová 2009 – L. Luštiková/E. Miroššayová: Príspevok k osídleniu polohy Hradisko v Zemplíne. *Východoslovenský pravek* 9, 2009, 159–168.
- Machnik 1966 – J. Machnik: *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Malopolsce*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1976.
- Machnik 1979 – J. Machnik: Kąg kulturowy ceramiki sznurowej. In: W. Hensel/T. Wiślański (red.): *Prahistoria ziem polskich. Tom II. Neolit*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979, 337–411.
- Malček 2016 – R. Malček: *Badenské osídlenie Cerovej vrchoviny*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes 21. Nitra 2016.
- Mihalik 1898 – J. Mihalik: A mislyei és hejczei praehistorikus telepekről. *Archaeologiai Értesítő* 18, 1898, 38–44.
- Miroššayová 1985 – E. Miroššayová: Výskum a prieskum v Zádielských Dvorníkoch. *AVANS* 1984, 1985, 158, 159.
- Nevizánsky 2005 – G. Nevizánsky: Nové poznatky o boľárskej skupine na západnom Slovensku. In: I. Cheben/I. Kuzma (ed.): *Otázky Neolitu a eneolitu našich krajín* 2004. Nitra 2005, 241–276.
- Němejcová-Pavúková 1964 – V. Němejcová-Pavúková 1964: Sídliisko boľárskeho typu v Nitrianskom Hrádku. *Slovenská archeológia* 12, 1964, 163–268.
- Němejcová-Pavúková 1974 – V. Němejcová-Pavúková: Beitrag zum Kennen der Postboľárs-Entwicklung der Badener Kultur. *Slovenská archeológia* 22, 1974, 237–360.
- Novotná/Soják 2013 – M. Novotná/M. Soják: *Veľká Lomnica-Burchbrich. Urzeitliches Dorf unter den Hohen Tatra*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 16. Nitra 2013.
- Novotný 1955 – B. Novotný: Slavónska kultúra v Československu. *Slovenská archeológia* 3, 1955, 5–69.
- Olexa 1978 – L. Olexa: Zisťovací výskum v Nižnej Myšli. *AVANS* 1977, 1978, 178–180.
- Olexa 1983 – L. Olexa: Sídliiská a pohrebiská z doby bronzovej v Nižnej Myšli. *Archeologické rozhledy* 35, 1983, 122–129.
- Olexa 1986 – L. Olexa: Deviata etapa výskumu v Nižnej Myšli. *AVANS* 1985, 1986, 173–175.
- Olexa 1987 – L. Olexa: Desiata etapa výskumu v Nižnej Myšli. *AVANS* 1986, 1987, 82.
- Olexa 2003 – L. Olexa: *Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej*. Archeologické pamätníky Slovenska 7. Košice 2003.
- Pástor 1949 – J. Pástor: Bronzové sídlište a pohrebište v Nižnej Myšli. *Svojina* 3, 1949, 66–69.
- Pástor 1950 – J. Pástor: Archeologický výskum Štátneho vsl. Múzea v roku 1949. *Svojina* 4, 1950, 71–82.
- Popa 2012 – C. I. Popa: *Contribuții la preistoria Văii Sebeșului I. Locuiri Coțofeni din zona deluroasă*. Bibliotheca Mvsei Sebesiensis 3. Alba Iulia 2012.
- Potushniak 1999 – M. Potushniak: A multilevel settlement on Mala Hora at Mukachevo/Munkács-Kishegy. *A nyíregyházi Jóna András Múzeum Évkönyve* 41, 1999, 9–36.
- Roman 1976 – P. I. Roman: *Cultura Coțofeni*. București 1976.
- Rassamakin 1999 – Y. Rassamakin: The Eneolithic of the Black Sea Steppe: Dynamics of Cultural and Economic Development 4500–2300 BC. In: M. Levine/Y. Rassamakin/A. Kislenko/N. Tatarintseva: *Late prehistoric exploitation of the Eurasian steppe*. Cambridge 1999, 59–183.
- Sava 2015 – V. Sava: The Coțofeni settlement from Săvârșin „Cetățuia”, Arad County. *Acta Terrae Septemcastrensis* 14, 2015, 163–235.
- Soják 2001 – M. Soják: Sídliiská ľudu badenskej kultúry na Spiši. In: M. Metlička (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí* 2000. Plzeň 2001, 161–190.
- Sztáncsuj/Körösfői 2009 – S. Sztáncsuj/Zs. Körösfői: Késő rézkori telepnyomok Fiattfalva-Alsó-Kövesföld lelőhelyről. In: Zs. Luka/I. Sándor-Zsigmond (szerk.): *Molnár István Múzeum Kiadványai 1. Kutatások a Nagy-Küküllő felső folyása Mentén*. Székelykeresztúr 2009, 15–36.
- Šiška 1966 – S. Šiška: K počiatkom kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 16, 1966, 49–76.
- Šiška 1972 – S. Šiška: Gräberfelder der Lažňany-Gruppe in der Slowakei. *Slovenská archeológia* 20, 1972, 107–175.
- Šiška 1976 – S. Šiška: Sídliisko z mladšej doby kamennej v Prešove Šarišských lúkach. *Slovenská archeológia* 24, 1976, 83–117.
- Šiška 1997 – S. Šiška: Nálezy boľárskej skupiny na východnom Slovensku. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Řada archeologická* 46/M2, 1997, 125–133.
- Telehin/Mallory 1995 – D. Ya. Telehin/J. P. Mallory: Statuemenhirs of North-Pontic Region. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 3, 1995, 319–332.
- Tuțulescu 2011 – I. Tuțulescu: Ceramica orizontului final al culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est. *Buridava. Studii și materiale* 9, 2011, 95–117.
- Vizdal/Derfiňák 2004 – M. Vizdal/P. Derfiňák: Výsledky povrchovej prospekcie v extraviláne Veľkého Šariša. *AVANS* 2003, 2004, 201.
- Vizdal/Derfiňák 2006 – M. Vizdal/P. Derfiňák: Ďalšie nálezy z Veľkého Šariša. *AVANS* 2004, 2006, 213.
- Vladár 1966 – J. Vladár: Koniec doby kamennej. In: *Pravek východného Slovenska*. Malá monografia východného Slovenska 8/1. Košice 1966, 87–96.
- Vladár 1973 – J. Vladár: Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. *Slovenská archeológia* 21, 1973, 253–357.

Vladár 2008 – J. Vladár: K problematike kultúrnej príslušnosti keramiky so šnúrovou ornamentikou z Košíc-Barce. (K nedežitej storočnici Ladislava Hájka 1909–2009.) *Studia Historica Nitriensia* 14, 2008, 75–91.

Wiedermann 2010 – E. Wiedermann: Šnúrová epistéma – kultúrny kód spletených povrázkov. *Slovenská archeológia* 58, 2010, 243–258.

Włodarczak 2010 – P. Włodarczak: Dunajski szlak kultury grobów jamowych a problem genezy kultury ceramiki sznurowej. In: S. Czopek/S. Kadrow (red.): *Myślą i łopatką. Studia archeologiczne dedykowane wybitnemu uczonemu Janowi Machnikowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów*. Rzeszów 2010, 299–325.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

Gáčková/Malec 2012 – L. Gáčková/J. Malec: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu na stavbe Južný Zemplín – zásobovanie pitnou vodou, odkanalizovanie a čistenie odpadových vôd – Zemplínske Jastrabie, Cejkov vodovod. Lokalita Kašov, okr. Trebišov, poloha Šarkan. Michalovce 2012. Archeológia Zemplín Michalovce, s. r. o.

Gášaj 2020 – D. Gášaj: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu opevnenej osady z doby bronzovej v Nižnej Myšli, v polohe Várhegy I v roku 2018. Košice 2020. Východoslovenské múzeum Košice.

Gášaj/Olexa 1978 – D. Gášaj/L. Olexa: Nižná Myšľa-Várhegy. Košice 1978. Nálezová správa 8451/78. Dokumentácia AÚ SAV Nitra.

György 2014 – L. György: Észak-Magyarország a keső rézkorban. A Baden-kultúra leletei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Doktori disszertáció. Budapest 2014.

Madej 2011 – P. Madej: Burchbrich-Wielka Łomnica – zbiór ceramiki zdobionej odciskami sznura. Kraków 2011. Rukopis.

Malec/Müllerová/Trnkus 2015 – J. Malec/M. Müllerová/L. Trnkus: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu na stavbe Centrálny energetický zdroj Trebišov. Lokalita Trebišov, okr. Trebišov. Zväzok I. Michalovce 2015. Archeológia Zemplín Michalovce, s. r. o.

Šebesta a i. 2015 – B. Šebesta/L. Chmelo/I. Krajčiová/J. Kret/M. Šútor/P. Bobek/F. Žák Matyasowszky: PO 10 – Mestský cintorín. Prešov-Šváby. Nitra 2015. Archeologická agentúra, s. r. o.

Šimčík 2014 – P. Šimčík: Fintice, poloha Martinec. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu II. etapy na stavbe technickej vybavenosti územia v lokalite Fisky-Tormáš. Košice 2014. Triglav, s. r. o.

Šiška 1964 – S. Šiška: Zpráva o zisťovanom výskume v Oboríne, okr. Trebišov. Nitra 1964. Výskumná správa 2164/64. Dokumentácia AÚ SAV Nitra.

Rukopis prijatý 30. 11. 2021

Translated by Viera Tejbusová

PhDr. Eva Horváthová, PhD.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK – 040 01 Košice
ehorvath@saske.sk

PhDr. Dáriuš Gašaj
Východoslovenské múzeum
Hrnčiarska 7
SK – 040 01 Košice
darius.gasaj@vsmuzeum.sk

Eneolithic Finds from the Locality of Nižná Myšľa, Várhegy Site

Eva Horváthová – Dárus Gašaj

SUMMARY

The study deals with evaluation of Eneolithic finds from the systematic excavation carried out by the Východoslovenské museum in Košice in 2018 at the well-known site of Várhegy in Nižná Myšľa. Over the area of the excavation delimited by trenches I–III/2018, older ceramic fragments were first discovered on the level of interface of the OFCC settlement horizon and the bottom mixed layer of weathered loess. On the timeline of the site's settlement development, they can be dated almost two millennia earlier, to the early period of the Middle Eneolithic. The assemblage of finds consists of several fragments from thick-walled and thin-walled pottery with features of decorative style of the Boleráz-early classical horizon of the BCC (Baden I/II). A fragment of a thin-walled bulbous bowl bearing a significantly everted rim is a foreign cultural element in the assemblage. Imprints of thin cord representing eleven unevenly long horizontally and obliquely oriented lines are part of the combined decoration (Pl. II: 1). It is not clear from the preserved fragments of the vessel what pattern the conception of impressed lines was originally supposed to represent. We can consider a representation of a simple shaded band or another, unknown figure.

Vessels with similarly profiled rims or necks are not frequent in the studied southern territories of central-eastern Slovakia. We find designs identical with the bowl from Várhegy e. g. in the assemblage of finds from Stránska, Mogyorós site (feature 5; Horváthová/Nevizánsky 2017, fig. 15: 1). The above mentioned find comes from the BCC settlement whose age at the site was limited by absolute data of 3340 BC–3031/2944 cal BC, which – comparing the data with burials of early kurgan graves in the territory of the Great Pannonian basin – corresponds with the Pre-Pit Grave horizon. We assume that fragments of vessels with similar profiles as presented on finds from Nižná Myšľa and Stránska have parallels in the pottery style of the Coțofeni culture and the following Livezile group. We also refer to parallels in form of cut rims with short grooves or incisions as well as to other decoration mentioned in the text. The cord ornament depicted on the bowl fragment from Várhegy, on the other hand, is evaluated as an intercultural decorative expression, originally foreign to the Coțofeni culture. Its genesis can be derived from the east European civilization phenomenon of the Pit Grave culture. The decorative style of the Coțofeni culture in eastern Slovakia was previously identified on pottery fragments from the Late Baden upland settlement in Hrabušice-Prielom Hornádu. Certain similarity was shown on an older, currently unknown find from Nižná Myšľa decorated with engraved decoration and white incrustation. Fragments of vessels with significant features of the Coțofeni decorative style were also found in

Zemplínske Hradište, Zalužice and Zemplínske Kopčany. In association with those fragments, we must also mention the older drawing of a vase from Prešov, Šváby site, which was published by F. Blahuta (1960, 103, fig. 2). We find exact copies of the designs on pottery from the sites of Agrișteu and Fiafalva-Alsó-Kövesföld whose finds were dated to stage I of the Coțofeni culture. The process of expanding influence from this cultural environment has been confirmed also in the regions of north-eastern Hungary and Carpathian Ruthenia, where multiple sites with polycultural settlement including pottery in the BCC decorative style have been recorded.

The trend of searching for promontory and upland sites in the territory of eastern Slovakia was first expressed in the settlement strategy of the BCC in the southern area identified with the district of Košice-okolie. Besides Nižná Myšľa-Várhegy, other two archaeological localities point to it – Košice-Barca-Begányiho mlyn and Dvorníky-Včeláre, Hradisko/Ritkás. Besides fragments of the Boleráz group or Boleráz-early classical decorative style of the BCC, fragments of vessels of foreign shapes decorated with thin cord impressions were found at each of them. Analogies to the above-described finds can be found in the environment of pottery patterns of the Pit Grave culture people and Coțofeni culture. We know about other sites exposed in the landscape with documented BCC settlement in the districts of Košice-okolie and Trebišov. Some of them have been only roughly dated, e. g. Nižná Myšľa-Skalka, Vyšná Myšľa-Koscelek, Zádiel-Strážne/Stráža and Zemplín-Hradisko, others show evident features of the classical or late pottery style of the BCC on pottery. They include the localities in Svätuš (Plešivec hill), Hríel (Baňa/Nad baňou), Somotor (Vrch), Ladmovce (hills at Hatfa) and Streda nad Bodrogom (Bakhegy). Based on the above-mentioned findings, it will be necessary to focus the future research at these localities on specification of chronological data on their settlement. The absolute calibrated data from this type of settlements have been recorded only from three regions belonging to the northern Tisza region with their watersheds (Gemer, Spiš, Šariš). The obtained data limit their settlement in the stage of the classical, late and post-Baden cultural horizons. In spite of occurrence of promontory and upland settlements, we do not have any radiocarbon data from the studied region of the Košická kotlina basin and the adjacent Východoslovenská nížina lowland. Anyway, we have recorded the southernmost zone of occurrence of promontory and upland sites in the above-mentioned regions bordering the territory of north-eastern Hungary reaching the Rimava river basin in the west and the territory of Carpathian Ruthenia – area of Mukachevo and Irshava – in the east.

Although the trend of settling promontories and upland sites in eastern Slovakia started to occur as early as the Boleráz-early classical horizon of the BCC (Baden I/II), it became an important factor in the settlement strategy later, with the increasing population in submontane and montane regions (Baden III and IV). It is the task for further research to find out to what extent the suggested processes in the northern Tisza region might

have been associated with occurrence of the Pit Grave culture populations and to what extent this might have made mutual contacts more intense or limited in the eastern zone of the BCC settlement with the Coţofeni culture. The suggested cultural changes are reflected in the studied landscape of the south of central-eastern Slovakia. However, it is hard to identify them in the current state of research.

Fig. 1. Nižná Myšľa, Košice-okolie district. Section of the map with indicated systematically studied site of Várhegy (indicated as Hradský vrch on the map).

Fig. 2. Nižná Myšľa, Várhegy site. General plan of the systematically studied site. Legend: a – area studied in 1977, 1985–1986 (L. Olexa); b – area studied in 1988–2006 (D. Gašaj); c – area studied in 2013 and 2015 (D. Gašaj); d – area studied in 2016 and 2017 (D. Gašaj); e – area studied in 2018 (D. Gašaj).

Fig. 3. Nižná Myšľa, Várhegy site. Situational plan of excavation in 2018 with indicated trenches I–III.

Fig. 4. Nižná Myšľa and its surroundings with indicated BCC sites on 3D map. Legend: 1 – Várhegy (Nižná Myšľa); 2 – Skalka (Nižná Myšľa); 3 – Koscelek/U Kaplnky (Vyšná Myšľa); 4 – Kotol (Ždaňa); 5 – Pod ždanianskym brehom (Ždaňa). Graphic by P. Sopko.

Pl. I. Nižná Myšľa, Várhegy site. Selected pottery finds from cultural layer 2. Drawings by P. Šimčík, graphic by A. Marková.

Pl. II. Nižná Myšľa, Várhegy site. Selected pottery finds from cultural layer 2. Drawings by P. Šimčík, graphic by A. Marková. Scale: a – 1, 2–4; b – 5.